

ОСОБЛИВОСТІ АРАБСЬКОЇ МОВИ ЯК ДЕРЖАВНОЇ В МОНАРХІЯХ АРАБСЬКОГО СХОДУ

FEATURES OF THE ARABIC LANGUAGE AS THE STATE LANGUAGE IN THE MONARCHIES OF THE ARAB EAST

Гришко Л.М., к.ю.н.,

завідуюча сектором муніципального права та місцевого самоврядування

Науково-дослідний інститут державного будівництва та місцевого самоврядування

Національної академії правових наук України

У статті розкрито особливості арабської мови як державної мови в монархіях Арабського Сходу. Виокремлено основні аспекти, які слід врахувати при визначенні значення арабської мови в політико-правовому та суспільному житті.

Автор підкреслює що арабська мова є не просто державною мовою. Загальні засади організації державно-правового життя монархій Арабського Сходу визначаються релігійними джерелами. Підкреслюється що до сьогодні велике значення має принцип «аш-шури».

Державотворча сутність ісламу накладає обов'язок ісламської держави у поширенні та захисті арабської мови. Роль ісламу та арабської мови в процесах державотворення є визначальною для сучасних монархій Аравійського півострову.

Особливістю державної мовної політики в монархіях Арабського Сходу є те, що арабська мова є мовою релігії. Саме це визначає особливості правового регулювання та захисту арабської як державної. Наголошується, що статус арабської мови в цих країнах перебуває під особливою охороною у порівнянні з іншими державами, де значна кількість мусульман, але переважає багатомовне населення та секуляризм.

Зроблено висновок, що арабська мова є невід'ємною складовою державності і ця теза доводиться положеннями конституції цих держав де іслам передбачено в якості державної релігії, а закони шариату основним джерелом законодавства. Для арабських країн релігійні арабські джерела є гарантією релігії, державності, арабської єдності, цінностей, основним джерелом законодавства. Арабська мова не просто обрана мовою законодавства. Це мова, яку неможливо замінити у цій сфері, оскільки вона залишається мовою основних джерел законодавства.

Наголошується, що жодна інша мова не може застосовуватися для набуття релігійних знань громадянами цих країн. Зроблено висновок про те, що державна мова за рівнем захисту прирівнюється до захисту ісламу як державної релігії. Мова є глибинним ідентифікатором мусульман як віруючих.

Сталість захисту арабської мови забезпечується тим, що арабська мова в поєднанні з державною релігією закладає основи принципів організації та діяльності органів публічної влади та функціонування держави в цілому.

Ключові слова: державна мова, мовна політика, захист державної мови, арабська мова як державна, мова релігії.

The article reveals the peculiarities of the Arabic language as the state language in the monarchies of the Arab East. The main aspects that should be considered when determining the importance of the Arabic language in political, legal and social life are highlighted.

The author emphasizes that Arabic is not just a state language. The general principles of the organization of the state and legal life of the monarchies of the Arab East are determined by religious sources. It is emphasized that the principle of "ash-shura" is of great importance to this day.

The state-building essence of Islam imposes the duty of the Islamic state to spread and protect the Arabic language. The role of Islam and the Arabic language in the processes of state formation is decisive for the modern monarchies of the Arabian Peninsula.

A feature of the state language policy in the monarchies of the Arab East is that Arabic is the language of religion. This is precisely what determines the peculiarities of legal regulation and protection of Arabic as a state language. It is emphasized that the status of the Arabic language in these countries is under special protection compared to other states where there is a significant number of Muslims, but a multilingual population and secularism prevail.

It was concluded that the Arabic language is an integral part of statehood, and this thesis is proved by the provisions of the constitution of these states where Islam is provided as the state religion, and Sharia laws are the main source of legislation. For Arab countries, religious Arab sources are a guarantee of religion, statehood, Arab unity, values, and the main source of legislation. Arabic is not just chosen as the language of legislation. It is a language that cannot be replaced in this area because it remains the language of the main sources of legislation.

It is emphasized that no other language can be used for the acquisition of religious knowledge by the citizens of these countries. It was concluded that the level of protection of the state language is equal to the protection of Islam as the state religion. Language is a deep identifier of Muslims as believers.

The sustainability of the protection of the Arabic language is ensured by the fact that the Arabic language, in combination with the state religion, lays the foundations for the principles of organization and activity of public authorities and the functioning of the state.

Key words: state language, language policy, protection of the state language, Arabic as the state language, language of religion.

«Мовне» питання залишається об'єктом багатьох маніпуляцій та породжує конфлікти. Для забезпечення зваженої державної політики слід враховувати позитивний та негативний досвід зарубіжних країн. При цьому, не достатньо провести аналіз нормативно-правового регулювання статусу державної мови, а слід також враховувати соціокультурний, релігійний, національний та політичний аспекти.

Політологи висвітлюють проблему суперництва України та Росії за підтримку держав Перської затоки. Б. Черкас звертає увагу, що у відповідь на проблеми зовнішньополітичної взаємодії при вирішенні проблем в умовах війни у 2022 році було відновлено Інститут спеціального представника України з питань Близького Сходу та Африки. Крім цього, Україна запропонувала провідним арабським телеканалам відкрити в Україні свої

представництва, кореспондентські пункти, щоб швидко і об'єктивно доводити інформацію про війну в Україні своїй аудиторії [1, с. 30].

В. Крисаченко в межах дослідження практики функціонування державних мов у демократичному світі зазначає, що повноцінна державність своїм обов'язковим атрибутом повинна мати функціонування спільного, єдиного комунікаційного простору. Зазвичай цю функцію виконує спільна/зрозуміла для всього соціуму мова. Звертається увага, що до 2018 року арабська мова в Ізраїлі також мала статус офіційної. У повсякденній практиці соціальної адаптації нових переселенців до держави Ізраїль важливе місце займає програма ульпан – діяльність закладів для оволодіння івритом. «Випускники» ульпанів із засадничими навиками іврити психологічно легше імплементуються у відповідне єврейське, аніж в арабомовне

середовище [2, с. 8, 14]. Отже, з проблемою захисту мови в умовах війни стикалася не тільки наша держава. Підхід Ізраїлю рішучий і зрозумілий, оскільки інтеграція в іншомовне населення без комунікації неможлива.

С. Ясір (Suleiman Yasir) розкриває питання арабської мови та національної ідентичності в аспекті ідеології і мало звертає уваги на конституційно-правовий аспект [3].

Конституціоналістами присвячено недостатньо уваги монархіям Арабського Сходу, що пояснюється частково інтенсифікацією європейського напрямку розвитку України. Однак, не слід залишати поза увагою сучасну повну політику держав Аравійської затоки, які сприяють у вирішенні багатьох питань для України. Шпак Ю. О., досліджуючи місцеве самоврядування Саудівської Аравії та Султанату Оману в умовах модернізації абсолютних монархій Аравійського півострова звертає на релігійну складову без якої складно надати характеристику державно-правовому життю [4, с. 231].

Отже, метою статті є розкриття особливостей арабської мови як державної в монархіях Арабського Сходу.

Згідно з конституціями цих країн, державною мовою проголошується арабська. Наприклад, у статті другій Конституції Йорданії проголошено, що іслам є державною релігією, а арабська мова офіційною мовою [5]. Характерною ознакою, без якої аналізувати державний устрій монархій Аравійського півострову неможливо, є верховенство шариату та ісламського віровчення. Цей принцип пронизує всю систему влади країн, органи влади та навіть король уповноважений діяти в межах шариату та наглядати за дотриманням його приписів [4, с. 231].

Якщо вести мову про юдаїзм то, на думку вчених, в аспекті націєутворення та національної ідентичності мовна і релігійна складова поєднуються. Тоді як про християнство та іслам, як універсальні релігії, аналогічного висновку зробити не можна. Різниця полягає в тому, що християнство та іслам є релігією багатомовних націй. Релігія відіграє важливу роль у формуванні нації [3, с. 140]. Слід виокремити монархії Арабського Сходу, де до сьогодні зберігається статут державної релігії та переважає арабомовне населення, а отже роль релігії та арабської мови відіграє важливу роль у державотворчих процесах.

Вчені вивчаючи походження юридичної термінології сучасної арабської літературної мови, звертають увагу, що розвиток правової мови арабських країн тісно пов'язаний зі становленням і розвитком ісламської юриспруденції фікха. Коранічна складова лексики права арабських країн представляє собою значний лексичний пласт, який прямо чи опосередковано виводиться з правотворчих аятів Корану. Зазначений лексичний пласт став основою ісламської юриспруденції [6, с. 170].

Будь-яка роль, на думку С. Ясіра, яку відіграє релігія так чи інакше необхідно визначати через її внесок у мову щодо її поширення та захисту. І з цим висновком слід повністю погодитися, оскільки державотворча сутність ісламу накладає обов'язок ісламської держави у поширенні та захисті арабської мови. Також вчений робить висновок, що роль ісламу в націєутворенні має значення лише у тій мірі, в якій покращує позиції арабської мови, як фактору навколо якого концептуалізується арабська нація [3, с. 140–141]. У той же час, роль ісламу та арабської мови в процесах державотворення є визначальною для сучасних монархій Аравійського півострову.

Коранічна складова лексики права арабських країн хронологічно тісно пов'язана з першою ісламською державою створеною в Медині, з тогочасним життям та побутом. Висновки мовознавців щодо арабської мови, в аспекті досліджуваного питання можна узагальнити наступним чином: це мова Корану, яка виступає не тільки в якості морально-світоглядної основи ісламу, але як базове джерело правових архетипів; це мова Сунни тобто хадисів Пророка Мохаммеда діяння та його судження в різних

ситуаціях, в тому числі, й правових; арабська – правова мова ісламських юридичних шкіл; фіхх та його складові правотворчі коранічні норми хадиси юридичного змісту юридичні норми, які базуються на теоретичних положеннях ісламських правових шкіл, тобто, ісламська юриспруденція. Під фіххом ісламської юриспруденції розуміється поняття, які виникли в юридичній практиці Арабського Халіфату і використовували в країнах де визнається державна релігія іслам. Держава будується на ісламських принципах [6, с. 70, 171].

Відмінністю від світських країн, зокрема, від держав Європи є те, що право та релігія в Аравійських монархіях не розмежовані повністю. Діючі шариатські суди, які здійснюють правосуддя на підставі законів шариату і тлумачать виключно арабські поняття арабською, що вимагає високого рівня знань мови та законів шариату.

У результаті, мова юридичної техніки монархій Арабського Сходу за своєю природою є мовою яка широко застосовує фундаментальні релігійні принципи ісламу. Наприклад, одним із них є принцип «аш-шура» – принцип консультування, який походить, у тому числі, від практики Пророка Мохаммеда консультуватися з найближчими сподвижниками при прийнятті рішень.

Принцип «аш-шура» (консультації) розглядається не тільки в релігійному аспекті, а також суспільному, державно-правовому. «Шура» означає саме взаємну консультацію, спільний пошук рішення. Стиль прийняття рішень у консультативному управлінні в ісламі створює велику загальну цінність. Відзначається, що сучасні практики менеджменту, дослідники, менеджери, політики могли б наслідувати або вивчати багато відповідних, ефективних і життєздатних ідей і концепцій з консультативного менеджменту ісламу [7, с. 86]. Це свідчить про можливий подальший сталій вплив норм ісламу на широке коло суспільних відносин.

Коли вчені та письменники обговорюють консультацію та підтверджуючі докази в ісламських правових текстах вони, як правило, зосереджуються на двох конкретних віршах Корану (42:38 і 3:159). Консультація є першою соціальною практикою, для якої саме Бог створив прецедент (йде мова про описані в Корані консультації Бога з янголами щодо створення Адама) [8, с. 1, 2].

На державно-правовому рівні можна навести декілька яскравих прикладів різноманітності мусульманського світу та продемонструвати застосування різних підходів щодо впровадження норм ісламу у наш час. Наприклад, діяльність Консультативної ради Саудівської Аравії та парламенту Йорданії ґрунтується на принципі «шура», але вони суттєво відрізняються за своїм державно-правовим статусом. Консультативна рада Саудівської Аравії володіє виключно консультативними повноваженнями, тоді як парламент Йорданії – законодавчим [9, с. 46].

Сьогодні структура нормативних актів арабських країн наблизилася до структури сучасних нормативних актів європейських країн. Однак, ми хочемо наголосити на тому, що роль державної релігії залишилася незмінною особливо в таких країнах як Саудівська Аравія та Султанат Оман. І хоча відзначається, що з часом змішання норм європейського права та шариату призвело до повного витіснення традиційного права мусульман в окремих сферах суспільних відносин, однак цей факт не змінює статусу арабської мови в державі [6, с. 172, 174].

Для країни Арабського Сходу виокремлюють окремо групи країн у залежності від статусу мови. Перша група – до них відносять країни для мовної політики мовних практик яких характеризує наявність функціонування арабської мови на всіх рівнях і в усіх сферах суспільних відносин у поєднанні з обмеженим використанням іноземної мови, насамперед, у сфері освіти в вищій школі. Подібна ситуація відзначається в Йорданії, Кувейті, Саудівській Аравії та інших країнах [10, с. 57].

Друга та третя, групи, які виділяють не можна застосувати до монархій Перської затоки, оскільки друга група передбачає використання паралельно з арабською, як державною, іноземною мови в освіті, а також у господарському житті й адмініструванні. Третя група, – це країни в яких є регіони в яких комунікаційні потреби населення різноманітні і вони говорять іншою мовою окрім арабської. До цих країн відносять Мавританію, Судан та ін. Ставлення до арабської мови в країнах арабського світу і в середовищі державно-політичних духовних еліт цих країн відзначається з одного боку неабияким пієтетом, а з другого, дуже солідною долею політизації. Проблеми мови та культури прийнято ставити в найтісніший безпосередній зв'язок з проблемами політичними [10, с. 57]. У результаті вивести мовне питання поза межі політики в монархіях Арабського Сходу неможливо.

Арабська мова згуртовує мусульман сама по собі як мова релігії. Українська мова такої особливості немає, а отже, державна мовна політика має враховувати цей аспект та забезпечити мовне згуртування населення, як вираження ідентичності з належними гарантіями використання усіх інших мов згідно до Конституції України.

Актуальними питання подальших досліджень є визначення особливостей конституційно-правового регулювання статусу державної мови в монархіях Арабського Сходу.

Висновки. Державотворча сутність ісламу накладає обов'язок ісламської держави у поширенні та захисті арабської мови. Роль ісламу та арабської мови в процесах державотворення є визначальною для сучасних монархій Аравійського півострову.

Особливістю державної мовної політики в монархіях Арабського Сходу є те, що арабська мова є «мовою релігії». Саме це визначає особливості правового регулювання та захисту арабської як державної. Отже, з особливостей арабської мови як державної мови в монархіях Арабського Сходу слід виокремити наступні:

1. Арабська мова є невід'ємною складовою державності цих країн. Ця теза доводиться положеннями конституції цих держав де іслам передбачено в якості державної релігії, а закони шариату основним джерелом законодавства. Отже, якщо ми будемо говорити про світські країни, неісламські європейські країни, то слід відзначити, що для них державна мова є мовою «творення» законів. Для арабських країн релігійні арабські джерела є гарантією релігії, державності, арабської єдності, цінностей, основним джерелом законодавства. Арабська мова не просто обрана мовою законодавства. Це мова, яку неможливо замінити у цій сфері, оскільки вона залишається мовою основних джерел законодавства.

2. Арабська мова є мовою державної релігії. Жодна інша мова не може застосовуватися для набуття релігійних знань громадянами цих країн. Державна релігія перебуває під особливим захистом держави, а це означає що мова цієї релігії перебуває під тим самим захистом. Це не просто традиція чи звичка, – це глибинна ідентифікація мусульман як віруючих.

3. Арабська мова в поєднанні з державною релігією закладає основи принципів організації та діяльності органів публічної влади функціонування держави в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. Черкас. Б. Суперництво України та РФ за міжнародну підтримку держав Перської затоки. *Міжнародні відносини*. 2022. № 2 (56). С. 29–31.
2. Крисаченко В. Практика функціонування державних мов у демократичному світі: евристичний досвід для національно-патріотичного виховання в Україні. *Українознавство*. 2023. № 3 (88). С. 8–23.
3. Yasir Suleiman Arabic Language and National Identity: A Study in Ideology. Edinburgh University Press, 7.08.2019 p. 288 p. URL: https://books.google.com.ua/books?id=eacxEAAAQBAJ&dq=governmental+regulation+of+the+status+of+the+Arabic+language&lr=&hl=uk&source=gbs_navlinks_s
4. Шпак Ю. О. Місцеве самоврядування Саудівської Аравії та Султанату Оману в умовах модернізації абсолютних монархій Аравійського півострова. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2013. Вип. 26. С. 228–237.
5. Jordan's Constitution of 1952 with Amendments through 2016. URL: <https://faolex.fao.org/docs/pdf/jor128635e.pdf>
6. Троеглазова М.М. Походження юридичної термінології сучасної арабської літературної мови. *Одеський лінгвістичний вісник*. № 5. Том I. 2015. С. 170–174.
7. Mohiuddin Md Golam, Muzahidul Islam Mohammad Decision Making Style in Islam: A Study of Superiority of Shura (Participative Management) and Examples from Early Era of Islam. *European Journal of Business and Management*. Vol.8, № 4, 2016. P. 79–88.
8. Al-raysuni Ahmad Al-Shura Book: The Qur'anic Principle of Consultation. International Institute of Islamic. Thought Stable. 191 p. URL: <https://www.jstor.org/stable/j.ctvkc67gn.2>
9. Державний лад монархій Арабського Сходу в умовах модернізації: дисертація...к.ю.н.: 12.00.02. Харків 2013. 240 с.
10. Канавець М.В. Зарубіжний досвід формування та реалізації державної мовної політики. *Держава та регіони серія державне управління*. 2017. № 2 (58). С. 54–58.